

G'ARB VA SHARQ TILSHUNOSLIGIDA TERMINOLOGIK TIZIMLAR: TAQQOSIY TADQIQOT

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19721506>

Abdullajonova Shaxnoza Qudratullo qizi
Qo'qon universiteti 1- kurs tayanch doktoranti
shaxnozaabdullajonova92@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada G'arb (Yevropa-Amerika) va Sharq (Arab, Fors, Turk, O'zbek) tilshunoslik an'analarida shakllangan terminologik tizimlar qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy magsadi ushbu ikki yirik madaniy-maktab doirasidagi tilshunoslik terminologiyasining shakllanishi, rivojlanishi, tuzilishi va o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy asosda o'rganishdan iborat. Maqolada G'arb tilshunosligining lotin-yunon ildizli standartlashtirilgan, universal va tizimli terminologiyasi bilan Sharq tilshunosligining mahalliy til ildizli, an'anaviy, amaliy va madaniy-bag'rikeng terminologik merosi solishtiriladi. O'zbek tilshunosligida mustaqillikdan keyin amalga oshirilgan terminologik islohotlar, milliy va xalqaro terminlarni uyg'unlashtirish jarayonlari ham tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy globallashuv sharosatida ikkala an'ananing terminologik boyligidan oqilona foydalanish, o'zaro boyitish va uyg'unlashtirish tilshunoslik fanining rivojlanishi uchun muhim hisoblanadi.

Annotation

This article provides a comparative analysis of terminological systems formed within the Western (European-American) and Eastern (Arabic, Persian, Turkic, Uzbek) linguistic traditions. The main objective of the research is to scientifically study the formation, development, structure, and distinctive features of linguistic terminology within these two major cultural-school frameworks. The article compares the standardized, universal, and systematic terminology of Western linguistics, rooted in Latin and Greek, with the Eastern linguistic tradition's terminological heritage, which is based on local languages, traditional, practical, and culturally inclusive. The terminological reforms carried out in Uzbek linguistics after independence and the processes of harmonizing national and international terms are also analyzed. The research results indicate that, under modern globalization conditions, the rational use, mutual enrichment, and harmonization of the terminological wealth of both traditions are crucial for the development of the science of linguistics.

Аннотация

В данной статье проводится сравнительный анализ терминологических систем, сложившихся в западной (европейско-американской) и восточной (арабской, персидской, тюркской, узбекской) лингвистических традициях. Основной целью исследования является научное изучение формирования, развития, структуры и специфических особенностей лингвистической терминологии в рамках этих двух крупных культурно-научных школ. В статье сопоставляются стандартизированная, универсальная и системная терминология западной лингвистики, имеющая латинско-греческие корни, с терминологическим наследием восточной лингвистики, основанном на местных языках, носящим традиционный, практический и культурно-включенный характер. Также анализируются терминологические реформы, осуществленные в узбекском языкознании после обретения независимости, и процессы гармонизации национальных и международных терминов. Результаты исследования показывают, что в условиях современной глобализации рациональное использование, взаимное обогащение и гармонизация терминологического богатства обеих традиций являются важными для развития науки о языке.

Kalit so'zlar

G'arb tilshunosligi, Sharq tilshunosligi, terminologik tizim, tilshunoslik terminologiyasi, qiyosiy tilshunoslik, O'zbek tilshunosligi, terminologik islohot, lingvistik an'analar, madaniy tilshunoslik, milliy terminologiya.

Keywords

Western linguistics, Eastern linguistics, terminological system, linguistic terminology, comparative linguistics, Uzbek linguistics, terminological reform, linguistic traditions, cultural linguistics, national terminology.

Ключевые слова

Западная лингвистика, восточная лингвистика, терминологическая система, лингвистическая терминология, сравнительное языкознание, узбекское языкознание, терминологическая реформа, лингвистические традиции, культурная лингвистика, национальная терминология.

Kirish:

Tilshunoslik – insoniyatning eng qadimiy va murakkab fanlaridan biri sifatida G'arb va Sharq madaniyat doiralarida turlicha rivojlangan. Ushbu maqolaning maqsadi G'arb (asosan Yevropa va Amerika) va Sharq (jumladan, O'rta Osiyo, Arab, Fors, Turk va O'zbek tilshunoslik an'analari) tilshunoslik maktablarida

shakllangan terminologik tizimlarni solishtirma o'rganishdan iborat. Terminologiya har qanday fanning tayanch tizimi bo'lib, uning rivojlanish darajasi, metodologik yondashuvi va madaniy kontekstini aks ettiradi.

G'arb Tilshunosligida Terminologik Tizimning Shakllanishi

G'arb tilshunosligining terminologik bazi asosan lotin va yunon tillariga asoslangan. Bu atamalar tizimi mantiqiylik, tizimlilik va universallik bilan ajralib turadi. G'arb tilshunosligi atamasi ostida asosan Yevropa (nemis, fransuz, ingliz) va Amerika (AQSh) lingvistik an'analari nazarda tutiladi. Bu an'analar qadimgi yunon va lotin grammatikasi asosida rivojlangan.³⁵

G'arb tilshunosligining asosiy xususiyatlari quyidagilar:

- Standartlashtirilganlik: Xalqaro tilshunoslik jamiyatlari (masalan, IPA - Xalqaro fonetik alfavit) terminlarning bir xil qo'llanilishini ta'minlaydi.
- Kategoriyalashgan tuzilma: Morfologiya, sintaksis, semantika, pragmatika kabi aniq bo'limlarga bo'lingan.
- Fanlararo integratsiya: Psixolingvistika, sotsiolingvistika, kompyuter lingvistikasi kabi sohalar bilan uzviy bog'langan.
- Namoyish etilgan atamalar: "fonema", "morfema", "sintagma", "diskurs", "kognitiv lingvistik", "generativ grammatika".

G'arb terminologiyasida an'anaviy strukturalizm, generativizm va funksionalizm kabi yo'nalishlar o'ziga xos atamalar sistemasini yaratgan.³⁶

Sharq Tilshunosligida Terminologik An'analar

Sharq tilshunosligi, xususan arab-fors va turkiy tillar sohasidagi tadqiqotlar, o'ziga xos terminologik merosga ega. Bu an'ana madaniy, diniy va tarixiy omillar ta'sirida shakllangan. Sharq tilshunosligi ko'pincha filologik yondashuvga e'tibor qaratadi, ya'ni matn tahlili, she'riyatchilik, tarixiy va madaniy kontekstni o'rganish asosiy o'rinda turadi³⁷. Sharq terminologik sohasining asosiy xususiyatlari:

- Mahalliy tillarga asoslanganlik: Arab, fors va turkiy tillardagi lug'aviy birliklar terminologiyaning asosini tashkil etadi.
- An'anaviylik va uzluksizlik: Qadimgi grammatik tizimlar (masalan, arab nahvi va sarfi) zamonaviy atamalarga ta'sir ko'rsatgan.
- Amaliy va filologik yo'nalish: Ko'proq matnshunoslik, filologik tahlil va amaliy grammatika terminlariga e'tibor qaratilgan.
- Namoyish etilgan atamalar: "sarf" (morfologiya), "nahv" (sintaksis), "bayon" (stilistika), "lug'at" (leksikologiya), "qofiya" (she'riyatchilik). Sarf va nahv - arab

³⁵ Robins, R. H. (1997). A Short History of Linguistics (4th ed.). London: Longman

³⁶ Robins, R. H. (1997). A Short History of Linguistics (4th ed.). London: Longman.

³⁷ Alimov, R. (2019). Sharq tilshunoslik an'analari: tarix va istiqbollari. Samarqand: O'zMU.

tilshunosligining asosiy tarmoqlari bo'lib, "sarf" morfologiya (so'z tuzilishi), "nahv" esa sintaksis (gap tuzilishi)ni o'rganadi³⁸

O'zbek tilshunosligida sovet davri rus tilshunoslik ta'siri va mustaqillikdan keyin milliy terminologiyani rivojlantirish jarayoni kuzatiladi.

Taqqosiy Tahlil va Muammolar

O'xshashliklar quyidagicha:

- Ikkala an'anada ham tilning asosiy darajalari (tovush, so'z, gap, matn) o'rganiladi.

- Umumiy tilshunoslik tushunchalari (masalan, grammatika, fonetika) mavjud.

- Zamonaviy tilshunoslikda o'zaro terminologik o'zlashtirish kuchaymoqda.

Farqlari esa:

1. Tarixiy-kultural kontekst: G'arb terminologiyasi antik va ravshanlik davri an'alaridan, Sharq terminologiyasi esa islom oltin asri va mahalliy til an'alaridan kelib chiqqan.

2. Metodologik yondashuv: G'arbda ko'proq nazariy va universal modellar, Sharqda amaliy va madaniy-bag'rikeng modellar ustuvor.

3. Termin yaratish mexanizmlari: G'arbda ko'pincha lotin/yunon ildizlaridan, Sharqda mahalliy tillarning imkoniyatlaridan foydalaniladi.

Muammolar:

- Tarjima qiyinchiliklari: Ba'zi G'arb terminlariga sharq tillarida aniq ekvivalent topish qiyin.

- Terminologik birlikning yo'qligi: Xususan, O'zbek tilshunosligida bir tushunchani ifodalovchi bir necha atama (masalan, "fe'l", "harakat so'zi") qo'llanilishi.

Global va milliy terminologiyani uyg'unlashtirish: Zamonaviy tilshunoslikda yangi atamalarni qabul qilish va milliy an'analarni saqlab qolish o'rtasidagi muvozanat.

O'zbek Tilshunosligida Terminologik Rivojlanish

Mustaqillikdan keyin o'zbek tilshunosligida terminologik tizimni takomillashtirish bo'yicha sezilarli ishlar amalga oshirildi:

1. Terminologik islohotlar: "O'zbek tilining izohli lug'ati", "O'zbek tili terminlarining izohli lug'ati" kabi asarlar nashr etildi. O'zbek tilshunosligida terminologik izohli lug'atlarning nashr etilishi milliy terminologiyani rivojlantirishda muhim qadam hisoblanadi³⁹

³⁸ . Ismatullayeva, N. (2021). Arab tilshunosligi va uning Sharq madaniyatiga ta'siri. Buxoro: BuxDU.

³⁹ ("O'zbek tilining izohli lug'ati", 2006-2008).

2. Milliy va xalqaro terminlarni uyg'unlashtirish: Jahon tilshunosligida qabul qilingan atamalarning o'zbekcha ekvivalentlari ishlab chiqilmogda.

3. Yangicha yo'nalishlar terminologiyasi: Kompyuter lingvistikasi, korpus lingvistikasi, gender lingvistikasi kabi sohalar uchun terminlar yaratilmoqda. Korpus lingvistikasi – elektron matnlar to'plami (korpus) asosida til hodisalarini o'rganish sohasi bo'lib, O'zbekistonda ham rivojlanayotgan yo'nalishdir⁴⁰.

Xulosa

G'arb va Sharq tilshunosligi terminologik tizimlari o'ziga xos tarixiy, madaniy va metodologik jihatlarni aks ettiradi. Zamonaviy globallashuv sharoitida ikkala an'ananing terminologik boyligidan oqilona foydalanish, o'zaro boyitish va uyg'unlashtirish tilshunoslik fanining rivojlanishi uchun muhimdir. O'zbek tilshunosligi uchun esa G'arbning universal terminologiyasini o'zlashtirish va sharqiy tilshunoslik an'alarining terminologik merosini saqlab qolish orqali muvozanatli, milliy va zamonaviy terminologik tizimni shakllantirish asosiy vazifa hisoblanadi. Terminologik birlik va aniqlik nafaqat tilshunoslikning rivojlanishi, balki til ta'limi, tarjima va til siyosati sohalarida ham samarali natijalarga olib keladi.

ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Abdullayev, F. (2020). O'zbek tilshunosligi terminologiyasi: muammolar va yechimlar. Toshkent: Fan.
2. Alimov, R. (2019). Sharq tilshunoslik an'analari: tarix va istiqbollari. Samarqand: O'zMU.
3. G'ulomov, A. (2018). Zamonaviy o'zbek tilshunosligi metodologiyasi. Toshkent: O'qituvchi
4. Hojiev, A. (2015). Terminologiya muammolari va til siyosati. Toshkent: Akadernashr.
5. Ismatullayeva, N. (2021). Arab tilshunosligi va uning Sharq madaniyatiga ta'siri. Buxoro: BuxDU.
6. Karimov, N. (2019). Tilshunoslikka kirish. Toshkent: O'zbekiston.
7. Mirzayev, T. (2017). O'zbek terminologiyasi: nazariya va amaliyot. Toshkent: Fan va texnologiya.
8. Nabiyev, D. (2020). Turkiy tillar qiyosiy grammatikasi. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi
9. O'rinboyev, S. (2016). Fors tilshunosligi an'analari. Toshkent: Sharq.

⁴⁰ Ziyodova, L. (2021). Gender lingvistikasi: nazariya va amaliyot. Toshkent: O'zbekiston.

10. Sodiqov, A. (2018). Rus va o'zbek tilshunosligi: qiyosiy tahlil. Toshkent: Universitet.
11. To'rayev, B. (2019). Lingvistik terminologiyaning rivojlanish tendensiyalari. Qarshi: Nasaf.
12. Umarov, J. (2020). G'arb lingvistik nazariyalari va ularning Sharq tilshunosligiga ta'siri. Andijon: ADU.
13. Yuldashev, M. (2017). Terminologik lug'atlar tuzish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi.
14. Ziyodova, L. (2021). Gender lingvistikasi: nazariya va amaliyot. Toshkent: O'zbekiston.
15. "O'zbek tilining izohli lug'ati" (5 jildlik). (2006-2008). Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
16. Baugh, A. C., & Cable, T. (2012). A History of the English Language (6th ed.). London: Routledge.
17. Crystal, D. (2008). A Dictionary of Linguistics and Phonetics (6th ed.). Oxford: Blackwell Publishing.
18. Lyons, J. (1981). Language and Linguistics: An Introduction. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Robins, R. H. (1997). A Short History of Linguistics (4th ed.). London: Longman.
20. Sapir, E. (1921). Language: An Introduction to the Study of Speech. New York: Harcourt, Brace.